

Wstęp

Zdaniem Jean-Baptiste'a A. Karra (1808–1890), cechą opozycji jest zabieganie o coś, na czym jej zależy, jest to dla niej ważne i chce to uzyskać, by być szczęśliwą, gdy zaś staje się szczęśliwą, przestaje być opozycją¹. Bycie w opozycji nie jest zatem sytuacją zbyt komfortową, zwłaszcza wtedy, gdy oznacza sprzeciwianie się polityce rządu. Dla politologa opozycja jest zjawiskiem ze sfery władzy politycznej, gdzie różne podmioty władcze i podporządkowane mają w stosunku do siebie cele częściowo wspólne i częściowo przeciwstawne, zawsze jednak wzajemnie uzależnione. W systemie demokratycznym chodzi o kluczowy podmiot w procesie rządzenia, a nie tylko o podstawowy element mechanizmu alternacji władzy. Tak rozumiana opozycja istnieje od początku demokracji, ale dopiero w połowie XIX wieku, wraz z respektowaniem liberalnej zasady pluralizmu, prawo do sprzeciwu stało się wiążące dla wszystkich stron procesu politycznego. Wtedy też zwrócono uwagę, że klasyczny trójpodział władzy nie jest tak istotny dla sprawnego systemu rządów, jak podział przebiegający wzdłuż linii: siły rządzące – siły opozycyjne. Oznaczało to, że niezależnie od tego, w jakim stopniu oddzielone zostaną od siebie funkcje oraz organy ustawodawstwa i operatywnego rządzenia, o treści decyzji władczych (z wyłączeniem decyzji i wyroków sądowych) decyduje wynik gry między tymi, którzy w danym momencie kontrolują organy władzy a tymi, którzy znajdując się w opozycji, podejmują systematyczny wysiłek krytyki rządzących, połączony z propozycją alternatywy. Opozycja w wąskim znaczeniu to instytucja systemu politycznego, która umożliwia partiom politycznym udział w regularnej wymianie władzy. Definicja leksykonowa wskazuje, że chodzi o ugrupowanie (ugrupowania) stanowiące alternatywę dla partii rządzącej, kwestionujące jej działania w okresie między kolejnymi wyborami oraz składające ofertę masowemu

¹ Słowa pisarza i dziennikarza francuskiego brzmią w oryginale: *L'opposition systématique se donne bien garde de demander quelque chose qu'elle pourrait obtenir, car alors il lui faudrait être contente ; et être contente pour l'opposition, c'est cesser d'être.*

wyborcy jako potencjalna partia (partie) rządząca. W skonsolidowanych demokracjach chodzi o opozycję parlamentarną, co oznacza, iż o wymianie władzy decydują działania podejmowane w parlamencie, a partie opozycyjne dość często uczestniczą w procesie decyzyjnym. Ten rodzaj opozycji prosystemowej tworzą ustabilizowane partie polityczne, akceptujące demokratyczne zasady gry politycznej. Skrajną formą opozycji politycznej jest opozycja antysystemowa, a reprezentujące ją ugrupowania oferują nastawienie antydemokratyczne, antyparlamentarne i antypluralistyczne. Daje to możliwość szerszego traktowania opozycji politycznej będącej przejawem istnienia w społeczeństwie różnorodnych opinii i interesów, w różny sposób powstających i wyrażanych. Towarzyszą temu takie niuanse, jak obywatelskie nieposłuszeństwo, dysydencja, destrukcja lub wywrotowość. Dotyczy to reżimów demokratycznych i niedemokratycznych. Mowa więc o zjawisku, które rozciąga się znacznie poza sferę ustrojową.

Celem pracy jest analiza pięciu narodowych przypadków (modeli opozycji) oraz systemu Unii Europejskiej (UE). Wszystkie dobrane państwa wyróżnia szeroki zakres praw i wolności obywatelskich, od zinstytucjonalizowanej opozycji po wolność osobistą, które oceniane są corocznie przez monitorującą demokrację organizację Freedom House z siedzibą w Nowym Jorku. Badane przypadki cechuje wprawdzie odmienność systemów władzy, lecz łączy wiele cech wspólnych. Są ponadto częścią supranarodowego związku, jakim jest UE, gdzie opozycja polityczna działa w niejednoznacznych ramach instytucjonalnych. Autor systematyzuje fakty i zjawiska, które są na ogół dobrze znane, ale wymagały uaktualnienia. Rozdział pierwszy został poświęcony zagadnieniom definicyjnym, z próbą uchwycenia podmiotowości opozycji politycznej. Nacisk został położony na czynniki wpływu na proces polityczny, instytucjonalizacji konfliktu politycznego, przedstawione zostały też wybrane typologie, teza o „znikaniu” opozycji i depolityzacji. Rozdział drugi poświęcony został archetypowi opozycji parlamentarnej. Konfrontacyjny model lojalnej opozycji JKM oparty został na triadzie funkcji, które stanowią: kontrola, krytyka i alternatywa programowo-personalna, bez zaangażowania w proces decyzyjny. Brak tu jakichkolwiek elementów otwarcia na współpracę. Przypadek Niemiec omawiany w rozdziale trzecim nawiązuje do innych doświadczeń parlamentarnych w porównaniu ze Zjednoczonym Królestwem. Niemcy mają za sobą doświadczenie systemu narodowosocjalistycznego, w którym doszło do odbudowania demokracji sytuującej opozycję niemiecką między modelem konfrontacyjnym i modelem koncyliacyjnym. Inny system polityczny określa warunki działania opozycji w V Republice, która jest przedmiotem analizy w rozdziale czwartym.

Specyfika rozwiązań ustrojowych przyjętych we Francji po 1958 roku sprawiła, że wielu wątpiło, czy mamy tam do czynienia z opozycją parlamentarną. Problemem było umiejscowienie opozycji we francuskim systemie politycznym. Mogła ona mieć zarówno charakter parlamentarny, jak i prezydencki. Swoisty okazał się również przypadek Republiki Włoskiej w kolejnym rozdziale. Chociażby ze względu na fakt, iż przez prawie pięćdziesiąt lat po II wojnie światowej system demokratyczny funkcjonował tam bez alternacji władzy. Rozdział szósty dotyczy Polski, gdzie jakość demokracji jest przedmiotem wielu sporów, mimo że zachowania opozycyjne miały niezwykle istotny wpływ na upadek starego reżimu oraz przebieg transformacji systemowej, której efektem była instytucjonalizacja i demokratyczna legitymizacja opozycji politycznej. Rozdział siódmy dotyczy złożonego przypadku opozycji w systemie UE, który jest niezwykle dynamiczny, wymaga stałej obserwacji, ale przede wszystkim dalszego studiowania. Tym bardziej, że nie brakuje opinii, iż jedną z cech szczególnych systemu politycznego UE był brak opozycji parlamentarnej. Każdy rozdział książki zawiera krótkie wnioski wynikające z analizowanych zjawisk, dlatego w podsumowaniu całości nacisk położony został na związek opozycji parlamentarnej z demokracją oraz na czynnikach warunkujących złożony proces instytucjonalizacji opozycji politycznej.

Wszystkie przedstawione przypadki dotyczą funkcjonowania systemu politycznego w ustabilizowanej demokracji i różnych wariantów reżimu parlamentarnego. Są dosyć dobrze opisane w literaturze zachodniej², także

² Obok pionierskiego studium na temat statusu i funkcji opozycji opracowanego przez zespół autorski pod redakcją Roberta A. Dahla (*Political Oppositions in Western Democracies*, Yale University Press, New Haven–London 1966), wskazać należy również inne ważne prace politologiczne, które ograniczę do wybranych publikacji w języku angielskim, francuskim i włoskim: G. Ionescu, I. De Maderiaga, *Opposition*, The New Thinker Library –Watts, London 1968; R.A. Dahl, *Polyarchy: Participation and Opposition*, Yale University Press, New Haven 1973; *Political Opposition in One-Party States*, red. L. Schapiro, Macmillan, London 1972; *Regimes and Opposition*, red. R.A. Dahl, Yale University Press, New Haven 1973; *Opposition in Western Europe*, red. E. Kolinsky, Croom Helm, London–Sydney 1987; *Opposizione, governo ombra, alternativa*, red. G. Pasquino, Laterza, Roma–Bari 1990; G. Pasquino, *L'opposizione*, Laterza, Roma–Bari 1995; *Political Oppositions in Industrialising Asia*, red. G. Rodan, Routledge, Sydney 1996; *Repositioning of Opposition*, „Government and Opposition” 1997, vol. 32 (4) – tom specjalny poświęcony opozycji; *Parliamentary Opposition in Old and New Democracies*, red. L. Helms, Routledge, London–New York 2009; *Oppositions Politiques et Politiques d'Opposition*, „Revue Internationale de Politique Comparée” 2011, vol. 18 (2) – tom specjalny poświęcony polityce opozycji; G. Rizzoni, *Opposizione parlamentare e democrazia deliberativa. Ordinamenti europei a confronto*, il Mulino, Bologna 2012; *L'opposizione parlamentaire*, red. O. Rozenberg, É. Thiers, La Documentation française, Paris 2013.

polskiej³, mimo braku (poza pracami Tomasza Krawczyka i Michała Kubáta) w miarę uwspółcześnionej syntezy porównawczej. Zamiarem autora było wypełnienie tej luki.

³ Wymienię tylko niektóre pozycje autorów polskich dotyczące opozycji: K. Complak, *Opozycja parlamentarna w obowiązującej i przyszłej Konstytucji RP*, „Przegląd Sejmowy” 1995, nr 2 (10); *Opozycja parlamentarna*, red. E. Zwierzchowski, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2000; *Opozycja w systemach demokratycznych i niedemokratycznych*, red. K. Łabędź, M. Mikołajczyk, Akademia Pedagogiczna im. KEN, Kraków 2001; Z. Machelski, *Opozycja w systemie demokracji parlamentarnej. Wielka Brytania, Niemcy, Włochy*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2001; S. Bożyk, *Opozycja parlamentarna w Sejmie RP*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2005; T. Krawczyk, *Stosunki między rządem a opozycją w wybranych państwach Europy*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005; M. Kubát, *Teoria opozycji politycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010; *Opozycja parlamentarna w Polsce w latach 1997–2010*, red. K. Łabędź, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2012.